

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ В. О. СУХОМЛИНСЬКОГО**

Історичний факультет
Кафедра історії та археології

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
АРХЕОЛОГІЯ ТА ДАВНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ**

Ступінь бакалавра

Галузь знань: 01 Освіта/Педагогіка

Спеціальність: 014.Середня освіта

Предметна спеціалізація: 014.03 Історія
Освітня програма: Історія, правознавство

Ступінь бакалавра

Галузь знань: 03 Гуманітарні науки

Спеціальність: 032 Історія та археологія
Освітня програма: Історія та археологія

Розробники:

Горбенко Кирило Володимирович старший викладач (Горбенко К.В.)

Смирнов Олександр Ігорович старший викладач (Смирнов О.І.)

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри історії та археології
Протокол № 1 від. «27» серпня 2019 р.

Завідувач кафедри історії та археології (Рижева Н.О.)
«27» серпня 2019 р.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників		Галузь знань, спеціальність, освітній ступінь	Характеристика навчальної дисципліни		
			<i>денна форма навчання</i>	<i>заочна форма навчання</i>	
Кількість кредитів – 6		Галузі знань: 01 Освіта/Педагогіка 03 Гуманітарні науки	Нормативна		
		Спеціальність: 014 Середня освіта 032 Історія та археологія	Рік навчання		
		Предметна спеціалізація: 014.03 Історія	1-й		
Загальна кількість годин – 180		Освітня програма: Історія, правознавство Історія та археологія	Семестр		
			1-й		
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – 3,4 самостійної роботи студента –6,6		Тижневих годин для заочної форми навчання: аудиторних – 0,8 самостійної роботи студента –9,2	Ступінь: бакалавр	24	12
				Практичні, семінарські	
				36	4
				Самостійна робота	
				120	164
				Вид контролю: екзамен	

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 180 год.: 60 год. – аудиторні заняття, 180 год. – самостійна робота (30% / 70%).

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної та індивідуальної роботи становить: для заочної форми навчання – 180 год.: 16 год. – аудиторні заняття, 164 год. – самостійна робота (11% / 89%).

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Метою курсу є навчити студентів убачати в цих старожитностях основу для дослідження різноманітних аспектів життєдіяльності племен і народів, що жили у минулому та використовувати ретельний аналіз конкретних артефактів для історичних реконструкцій і узагальнень.

Висвітлення та критичний аналіз наукових концепцій походження людини та розгляд на тлі європейської історії головних етапів антропогенезу. В процесі вивчення курсу «Археологія та основи антропології» студенти повинні засвоїти широке коло найважливіших світоглядних ідей, без яких неможливе формування історичної свідомості сучасної людини.

У кожній з тем, які пропонуються до опрацювання, розкрито як теорію даного питання, так і сучасні підходи до практичного застосування тих чи інших положень науки.

На лекціях висвітлюються основні теоретичні питання курсу. Доповнюють їх матеріали, висунуті до обговорення і аналізу на практичних (семінарських) заняттях.

Кожне заняття містить план, а також список джерел і основної та додаткової літератури, які викладач рекомендує студенту для опрацювання. Студент також може самостійно здійснювати бібліографічний пошук і використовувати видання, які не вказані в загальному списку літератури.

Важливою складовою процесу опанування дисципліни є самостійна робота студентів. Вона складається з опрацювання низки теоретичних та практичних питань, які досліджуються в антропологічній та історичній літературі і є актуальними в сучасній освіті.

Завдання дисципліни:

- формувати інтересу до історичного минулого рідного краю, сприяти їх професійному самовизначенню;
- створення умов для розвитку креативної особистості;
- виховання любові та поваги до минулого рідного краю;
- навчити убачати в старожитностях основу для дослідження різноманітних аспектів життєдіяльності племен і народів, що жили у минулому;
- ознайомити з методикою та методологією польової археології;
- навчити роботі з предметами старожитності;
- сформуванню навички роботи з археологічними приладами;
- ознайомити з елементами камеральної роботи.
- визначити основні поняття курсу: антропологія, морфологія, етногенез, еволюція, вік;
- охарактеризувати джерела з проблематики курсу та можливість їх системного використання для вирішення питань антропогенезу;
- висвітити історіографічне дослідження проблеми з позицій прибічників різних наукових концепцій;
- розглянути і проаналізувати основні концепції в антропології;
- окреслити головні етапи формування та розвитку науки.

Передумови для вивчення дисципліни: шкільний курс «Історія стародавнього світу» та «Історія України. Доцільно організувати в єдиному контексті з тематикою вивчення дисциплін «Історія стародавнього Сходу та античності», «Філософія», «Культурологія» та ін.

Навчальна дисципліна складається з **6-ти кредитів**

Очікувані результати навчання. Здатність запам'ятовувати або відтворювати: найважливіші факти, події та процеси історичного минулого народів давніх цивілізацій; основні тенденції історичного розвитку в конкретні історичні періоди; наукову хронологію, періодизацію і характеристики основних етапів всесвітньої історії. Здатність використовувати вивчений матеріал в нових ситуаціях: виявляти взаємозв'язки між процесами у минулому та на сучасному етапі; оцінювати основні тенденції та особливості історичного розвитку людства у певні історичні періоди; аналізувати відмінності в історіографічних поглядах різних періодів та у різних контекстах.

У результаті вивчення курсу студент оволодіває такими компетентностями:

I. Загальнопредметні:

Загальні. Критичність та самокритичність. Думати науковими термінами, формулювати задачі, збирати дані, аналізувати їх та пропонувати рішення.

Комунікація усна та письмова рідною мовою. Правильно розмовляти та писати різними комунікативними стилями, а саме: неофіційним, офіційним та науковим.

Працювати самостійно, приймати ініціативу та керувати часом. Здатність організовувати комплексні завдання протягом певного періоду часу та подавати результат вчасно.

Працювати з іншими. В мультидисциплінарному та мультинаціональному середовищі.

Розуміння суті, призначення й змісту гуманітарних наук, місця історії в системі гуманітарного знання, природи людського суспільства і ролі особи в його функціонуванні.

Грунтовне знання основних подій та періодів історичного шляху українського народу та інших народів, що живуть в Україні, європейської та всесвітньої історії.

Розуміння феномену культури, її ролі в житті суспільства, типів і форм.

Наявність глибоких знань в галузі української культури як складової частини європейської і світової культури.

Знання основних проблем світової філософії, економічних та політологічних теорій.

Уявлення про систему соціальних спільнот і соціальних взаємин, про форми взаємодії індивідуума з соціальними групами і спільнотами.

Знання основних історичних типів державно-правових систем і розуміння основних тенденцій їх розвитку.

Знання й розуміння значення прав і свобод людини й громадянина.

Уявлення про релігію як відповідний світогляд людини та про особливості конфесійного життя в Україні.

Вільне володіння державною та іноземними мовами.

Володіння сучасними інформаційними технологіями та вміння застосовувати їх у професійній діяльності.

II. Фахові:

Фахові. Базові загальні знання. Володіти базовими загальними знаннями, а саме: історичні події сьогодення та знання світової хронології.

Застосування знань на практиці. Використовувати фонову інформацію та інформаційно-пошукові навички для формування послідовної дискусії історичної задачі.

Бути обізнаними та обговорювати поточний стан історичних досліджень.

Знати зв'язок між проблемами сьогодення та минулого.

Знати загальні історичні основи (діахронічний аспект) минулого.

Володіти спеціальними знаннями з хронології та історико-географічної інтерпретації колонізації, деколонізації, сучасності, постмодернізму та глобалізації.

Здатність знаходити та використовувати інформацію з різних джерел (електронних, письмових, архівних та усних) згідно з задачею, формуючи цю інформацію критично в обґрунтовану розповідь.

Здатність використовувати відповідну термінологію та способи вираження дисципліни в усній та письмовій формах рідною чи іноземною мовами.

Навички наукового пізнання і логічного мислення.

Навички пошуку, аналізу та інтерпретації джерел.

Навички постійного підвищення фахової компетентності.

Навички наукових досліджень у галузі історії.

Навички краєзнавчої роботи.

Уміння застосовувати загальногуманітарні знання.

Уміння готувати аналітичні та довідково-інформаційні матеріали.

Навички практичного застосування сучасних інформаційних технологій.

Навички міжособистісної та ділової комунікації.

Уміння діяти в межах етики професійних відносин.
 Навички вільної комунікації українською та іноземними мовами.
 Навички раціональної організації власної діяльності.

3. Програма навчальної дисципліни

Кредит 1. Вступ до курсу. Антропосоціогенез.

Тема 1. Предмет, структура та задачі курсу. Джерела, хронологія та періодизація.

Визначення науки. Термінологія. Галузева специфіка. Предмет, структура і значення курсу історія первісної суспільства. Мета, об'єкт та предмет вивчення первісної історії. Джерела первісної історії: археологічні – матеріальні предмети, залишки архітектурних споруд та інше; етнологічні – характеристика апополітейних та синполітейних суспільств; антропологічні – проблеми походження людини як біологічної істоти, морфологічні особливості та фізичні типи стародавньої людини; писемні - опис синполітейних суспільств стародавніми цивілізаціями, мовознавство. глотохронологія, одонтологія, глотохронологія, топоніміка, природно-наукові методи, геологія, палеокліматологія, палеоботаніка, палеозоологія, археопетрографія. Хронологія та періодизації первісної історії (геологічна, археологічна, антропологічна, історична та інші). Відносна та абсолютна хронології. Основні види періодизації первісної історії: геологічна – четвертинний період кайнозойської ери - антропоген: еоплейстоцен, плейстоцен, голоцен, гляціали, інтергляціали та інтерстадіали; археологічна – палеоліт, мезоліт, неоліт, халколіт, доба бронзи, доба раннього заліза; антропологічна – доба архантропів, доба палеоантропів, доба неоантропів; історична - первісне стадо, первісна община, епоха політогенезу; історична періодизація С.П. Толстова – епоха становлення первісного суспільства, епоха розквіту первісного суспільства, епоха занепаду первісного суспільства; схема первісної історії Г.Чайлда – революція знарядь праці, аграрна та міська революції; схема Карла Поланьї – етапи поділу первісних суспільств: егалітарні, ранжируванні, стратифіковані (основа – етапи ускладнення соціальної організації первісних суспільств). Критерії розподілу виробленого продукту: реципрокація та редистрибуція Місце людини у Всесвіті. Основні підходи до проблеми походження людини - філософський, антропологічний, релігійний. Вчення В. Вернадського. Вчення Ч. Дарвіна. Теорії Ф. Енгельса, А. Кізса, Г. Парсонса, Г.М. Матюшина та інші.

Тема 2. Антропосоціогенез.

Ранні етапи антропогенезу. Проблема пошуку першопредка та прабатьківщини людини. "Людина вміла". Архантропи - фізичний тип, житла, побут і трудова діяльність. Галькова індустрія. Розвиток мозку у пращурів сучасної людини. Палеоантропи - фізичний тип, житла, побут і трудова діяльність. Проблема неандертальців. Основні технології обробки камення. Типологія знарядь праці. Джерела вивчення соціогенезу та його реконструкції. Періодизація доби соціогенезу. Структура та розміри праобщини. Виникнення соціальних зв'язків та їх наслідки. Роль збиральництва і полювання в розвитку соціальних зв'язків. Роль сімейно-шлюбних відносин в процесі розвитку праобщини. Суть понять шлюб та сім'я. Проміскуїтет. Парна сім'я. Структура сім'ї. Витоки світоглядних уявлень та образотворчого мистецтва.

Кредит 2. Доба первісної общини.

Тема 3. Завершення антропосоціогенезу.

Місце появи сапієнтної групи гомінід. Основні гіпотези походження неоантропів - моноцентрична, поліцентрична та децентрична. Основні центри сапієнтації. Фізичний тип неоантропів - кроманьйонський тип, грімальдійський тип, брюннський тип. Виникнення рас. Основні відмінності між європеїдами, монголоїдами та негроїдами. Розселення неоантропів. Заселення людиною Америки та Австралії. Завершення процесу формування первісної общини - виникнення родової організації. Виникнення первісної общини. Сімейно-шлюбні відносини. Екзогамія та теорії її появи (теорія Ч. Дарвіна, теорія Б. Поршнева, теорія Ю. Семенова.). Технологічний розвиток обробки каменю - леваллуазька та протопризматична техніка

(призматичні нуклеуси). Поява нових знарядь праці - скребачки, вістря стріл та інші. Ідеологічні уявлення та мистецтво. Основні теорії виникнення мови. Одиниця мовної діяльності Одиниця мислення. Вербоїди. Витоки світоглядних уявлень та образотворчого мистецтва. Основні джерела відтворення процесу виникнення і ранніх проявів ідеологічних уявлень. Поховання — основні форми та типи, характер та склад. Поховання тварин. Основні культу людини. Основні джерела відтворення процесу виникнення і ранніх проявів мистецтва. "Натуральний макет". Розписи печер.

Тема 4. Розвиток суспільства за добу ранньої первісної общини.

Природні та кліматичні умови. Вюрмське зледеніння. Температурний режим. Флора та фауна ойкумени. Адаптація людини до природних умов та господарська діяльність. Розвиток привласнюючого господарства (збиральництво та полювання). Знаряддя праці. Техніка пікетажу. Розвиток та поява нових типів знарядь праці. Житла та поселення. Основні типи жител - округлі, довгі, житлові майданчики. Основні варіанти організації поселень - окремі господарсько-побутові комплекси, єдиний господарсько-побутовий комплекс. Побут та господарська діяльність. Поява макролітів. Інтенсифікація полювання та збиральництва. Соціально-економічні відносини. Основні форми соціальної адаптації. Інфантецид, геронтоцид. Поява колективної власності. Реципрокація. Віковий та половий поділ праці. Система виховання. Шлюб і сім'я. Основні гіпотези розвитку шлюбу та сім'ї - етнологічна та археологічна. Діслокальний та унілокальний шлюб. Патрилокальні (вірілокальні) та матрилокальні (уксорілокальні) поселення чоловіка та жінки. Матріархат та патріархат. Матрилінійність та патрилінійність.

Тема 5. Розвиток суспільства за добу пізньої первісної общини.

Природні та кліматичні умови. Температурний режим. Флора та фауна ойкумени. Адаптація людини до природних умов та господарська діяльність. Розвиток привласнюючого господарства (збиральництво та полювання). Інтенсифікація та спеціалізація привласнюючого господарства. Стабілізація привласнюючого господарства. Поява лука та стріли. Підвищення продуктивності мисливства. Розвиток ускладненого збиральництва. Нерівність господарського та соціального розвитку окремих регіонів ойкумени. Мезолітична криза привласнюючого господарства (збиральництва та полювання). Структура і організація влади. Дісперснородова та однородова община. Родова структура. Виникнення нової соціальної організації – племені. Духовна культура. Раціональні знання. Мистецтво. Основні мистецькі провінції. Релігійні уявлення - тотемізм, анімізм, фетишизм, магія. Основні етапи становлення відтворюючих форм економіки. Виникнення землеробства та скотарства – основні причини та наслідки. Розвиток раціональних знань. Початок культивування рослин та доместикації тварин. Виникнення та розвиток нових знарядь праці (сокири, мотики, долота тощо). Початок виготовлення та застосування керамічного посуду. Основні осередки землеробства та скотарства – передньоазійський, південно-східноазійський, східноазійський, північноафриканський, центральна та південно-східна Сахара, західна Африка, Мезоамерика, Південна Америка, Європа. Становлення та розвиток скотарства. Поглиблення нерівності господарського та соціального розвитку окремих регіонів ойкумени (племена вищих рибалок, збирачів та мисливців; племена землеробів-скотарів; племена землеробів; племена скотарів). Початок формування кочового скотарства. Соціально-економічні відносини. Проста кооперація. Статева спеціалізація праці. Розвиток землеробсько-скотарського виробництва. Розвиток осілості та зростання ізоляції общин. Розвиток системи обміну. Виникнення обмінних еквівалентів («первісних грошей»). Інтенсифікація відтворюючого виробництва. Господарські та соціальні функції обміну. Індивідуалізація та інтенсифікація праці. Зміни в системі власності та початок порядку спадковості власності.

Кредит 3. Політогенез

Тема 6. Розпад потестарної організації суспільства.

Розпад потестарної організації та формування нових політичних відносин. Передумови політогенеза. Основні концепції занепаду первісного суспільства - теорії Г.Спенсера, І

Дюркгейма, Г.Чайлда та інших. Основні теорії причин політогенезу (Л.Мечников, Е.Хантінгтон, Л.Гумплович, Дж. Фрезер та ін.). Розвиток відтворюючого господарства. Подальший розвиток землеробства та скотарства. Поява садівництва. "Революція вторинних продуктів" (поява молочних продуктів). "Транспортна революція" (винахід колеса та доместикація коня та верблюда).

Тема 7. Розвиток суспільства за добу політогенезу.

Поява номадів та перехід до кочівницького побуту. Становлення ремесла. Основні етапи становлення металургії та металообробки - холодна ковка, гаряча ковка, лиття. Основні етапи відділення ремесла від землеробсько-скотарського виробництва. Розвиток обміну і його місце у становленні політичної влади. Розвиток престижної економіки. Редистрибуція. Зростання ролі обміну. Основні форми обміну - обмін між общинами з різним господарством та дарообмін. Зростання додаткового продукту. Розвиток відокремленої власності та початок становлення приватної власності. Виникнення різних форм експлуатації - рабство, внутрішньообщинні форми, данництво. Здольна оренда (здольний саун). Основні підходи до процесу становлення політичної влади: військовий шлях (військово-демократичний та військово-ієрархічний), аристократичний шлях, плутократичний шлях. Зародження та становлення держави. Розвиток духовної культури.

Кредит 4. Археологія як наука

Тема 8. Археологічна наука, її предмет та завдання

Предмет археології та її місце серед історичних наук. Головні види археологічні види археологічних пам'яток: стоянки, поселення, селища, городища, фортеці, кургани, курганні та ґрунтові могильники. Поняття про культурний шар. Археологічні пам'ятки та археологічна культура. Методи в археології. Етапи археологічного пошуку: розвідка та її види; розкопки. Особливості польових досліджень пам'яток різних епох. Польова документація, її склад та необхідність. Опрацювання археологічного матеріалу.

Тема 9. Розвиток археології в Україні

Періодизація зародження та розвитку археології в Україні. Донауковий (міфологічний) період. Зацікавлення старожитностями у часи Київської Русі. Початок збирання та вивчення матеріальних пам'яток старовини. Організація музеїв у Миколаєві (1806), Одесі (1825), Керчі (1826), Херсоні (1890), Севастополі (1892), Києві (1899). Організація наукових товариств: Одеське товариство історії та старожитностей (1839), Археографічна комісія у Києві (1843), історичне товариство ім. Нестора Літописця (Київ, 1876), Наукове товариство ім. Т.Г. Шевченка (Львів, 1893). Становлення археології як науки. Археологія в українських університетах. Первісна археологія. Класична археологія. Слов'янська археологія. Вивчення пам'яток раннього залізного віку. Середньовічна археологія. Українська археологія у 20-70-ті рр.. ХХ ст. Археологічна наука на сучасному етапі розвитку суспільства.

Кредит 5. Археологія доби каменю та палеометалів

Тема 10. Палеоліт. Мезоліт. Неоліт

Критерії археологічної періодизації кам'яного віку. Техніка двобічної обробки. Підкорення вогню. Найдавніші пам'ятки на території України та проблема заселення її людиною. Мустьєрська епоха. Зміни форм знарядь праці та техніки їх виготовлення. Перші штучні житла на Україні. Поселення та стоянки цієї епохи. Проблема археологічної культури мустьє. Неандертальці в Криму. Проблема неандертальських поховань. Динаміка розвитку природного оточення людини в плейстоцені та її вплив на розселення первісних громад. Демографічна ситуація в Україні в період раннього палеоліту. Піднесення продуктивних сил та виникнення нової технології і техніки обробки каменя. Збільшення номенклатури знарядь праці, виникнення моно функціональних знарядь, вдосконалення знарядь полювання, винахід луку та стріл. Розвиток полювання. Поява рибальства. Засоби приготування м'ясої та рослинної їжі. Ритуальні театралізовано-обрядові свята та їх місце в системі вдосконалення виробництва. Найважливіші поселення та стоянки на Україні: Анетівка 13, Зелений хутір 2, Мезин, Пушкарі, Анетівка, Амвросіївка, Гінці, Межирічі, Велика Аккаржа, Молодова 5, Володимирівка. Палеолітичне

житло і господарсько-побутовий комплекс – основа для відтворення соціальних стосунків в палеоліті

Перехід до сучасного клімату, фауни і флори. Розширення меж придатних для життя земель та розселення людей. Зміна форм побуту. Повсюдне розповсюдження луку та стріл. Розквіт мікролітичної техніки. Мікролітичні вироби. Широке використання складових знарядь праці. Наборні вкладишеві знаряддя з мікролітів у дерев'яних або кістяних оправах. Зміна форм полювання. Індивідуальне полювання за допомогою лука та стріл. Розширення рибальства, техніка рибного лову. Поява сезонних жнив як вищої форми збиральництва. Археологічні культури мезоліту: осокорівська, рогалицька, царинська, білоліська, молодівська, гребениківська, анетівська, кукрекська, донецька, оселівська, фрумушикська, кудлаївська, та ін. Зміна характеру стоянок та жител. Могилиники Волосько-Василівського типу. Поява нової соціальної організації – племені.

Неоліт – новий кам'яний вік. Проблематика періодизації та хронології. Порівняння неоліту України та Малої Азії у контексті розвитку людства. Неолітична революція, її передумови, хід та наслідки. Занепад привласнюючої форми господарства та поступовий перехід до відтворюючої на території України, розподіл на два очаги по течії річки Дніпро. Аналіз матеріальної культури на прикладах зброї, кераміки та інших предметів та залишків життєдіяльності стародавніх людей.

Тема 11. Мідний вік (енеоліт). Епоха Бронзи

Перше знайомство людини з міддю. Добування та обробка міді. Спосіб холодного кування, відкриття способу плавлення міді. Перші мідні знаряддя. Поширення мотичного землеробства і пастушого скотарства. Початок переходу до орного землеробства. Поява розписної кераміки. Винайдення колеса, поява гарби. Кінь – верхова тварина. Прядіння ткацтво. Скотарські культури мідного віку України: середньо-стогівська, ямна, кемі-обінська. Землеробсько-скотарські культури мідного віку України: трипільська, усатівська, культура Гумельниця, культура лійчастого посуду. Мистецтво енеоліту. Ідеологічні уявлення найдавніших землеробів та скотарів нашої території. Поява курганів. Обряд поховання. Відкриття бронзи, технологія мідно-бронзового лиття. Становлення металургії та гірничої справи. Особливості історичного розвитку у бронзовому віці. Широке запровадження у виробництво металевих знарядь та його наслідки. Скарби металевих виробів. Перехід до кочового скотарства. Племена бронзового віку Правобережжя України: культура шнурової кераміки, середньодніпровська культура, білогрудівська культура. Проблема зародження слов'янського етносу та роль племен бронзового віку Правобережжя України в цьому процесі. Племена бронзового віку Лівобережної України: катакомбна культура, культура багатопружкової кераміки, зрубна культура. Сабатинівська та Білозерська культури в Північно-Західному Причорномор'ї. Станівська культура у Закарпатті

Кредит 6. Антична та середньовічна археологія

Тема 12. Археологія раннього залізного віку

Джерела та історіографія проблеми. Передньоазіатські походи скіфів. Царство Ішкуза. Найдавніші скіфські кургани на території України. Вторгнення скіфів у Північне Причорномор'я та його причини. Межі Скіфії. Племена скіфів за Геродотом. Найбільш відомі царські кургани. Господарство кочових племен. Релігія скіфів. Військова справа та побут скіфів. Звіриний стиль у мистецтві скіфів. Історична доля скіфів. Пізньоскіфське царство у Криму. Нижньодунайська Скіфія.

Загальна характеристика сарматського періоду в стародавній історії степової України. Писемні, епіграфічні, нумізматичні, археологічні джерела по історії сарматів північного Причорномор'я. Загальна періодизація сарматської культури та місце сарматських старожитностей України у цій періодизації. Археологічні пам'ятки сарматів на території України. Окремі кургани, курганні та ґрунтові могилиники. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення України. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів. Сарматські міграції на захід: язиги, аорси, роксолани, алани. Взаємовідносини кочевників-сарматів із Стародавнім Римом. Історичні долі сарматського населення степової України.

Загальна характеристика сарматського періоду в стародавній історії степової України. Писемні, епіграфічні, нумізматичні, археологічні джерела по історії сарматів північного Причорномор'я. Загальна періодизація сарматської культури та місце сарматських старожитностей України у цій періодизації. Археологічні пам'ятки сарматів на території України. Окремі кургани, курганні та ґрунтові могильники. Поховальний обряд та матеріальна культура сарматського населення України. Локальні особливості поховального ритуалу та матеріальної культури сарматів. Сарматські міграції на захід: язиги, аорси, роксолани, алани. Взаємовідносини кочевників-сарматів із Стародавнім Римом. Історичні долі сарматського населення степової України.

Тема 13. Античні міста-держави Північного Причорномор'я

Історія античної колонізації Північного Причорномор'я. Перше античне поселення на острові Березань. Матеріальна культура Березанського поселення. Культові пам'ятки, акрополь, поховальна обрядовість. Ольвія, основні етапи історичного розвитку. Планування міста, оборонні споруди. Садиби і житла ольвіополітів. Громадські та культові споруди, агора, теменос. Некрополь Ольвії, поховальні традиції. Ольвійські монети. Херсонес, коротка історія міста. Планування вулиць та кварталів. Фортечні стіни та захисні вежі. Громадські будівлі, господарські комплекси. Побутова культура мешканців Херсонесу, керамічний посуд, теракоти. Господарські заняття. Херсонеські монети. Некрополі, обряд поховання. Пантікапей, короткі історичні дані про місто. Площа та планування Пантікапея. Агора, громадські та культові будівлі. Оборонні споруди. Матеріальна культура, зразки творів мистецтва. Господарські заняття, ювелірне ремесло. Некрополь, поховальні традиції, Царський курган.

Тема 14. Давні слов'яни

Сучасний стан вивчення проблеми про походження слов'ян. Питання про можливі генетичні зв'язки слов'ян з землеробсько-скотарськими племенами бронзового віку північної частини Правобережжя України. Питання про слов'янську приналежність скіфів-орачів, неврів та інших осілих землеробських племен I тисячоліття до н.е. Перші писемні відомості про слов'ян – венеди, склавіни, анти. Археологічні культури кінця I тисячоліття до н.е. – першої чверті тисячоліття н.е. Зарубенецька культура, пшеворська культура, латенська культура, липицька культура, культура Поянешти-Лукашівка. Характеристика поселень та могильників. Місце цих культур в етногенезі слов'ян.

4. Структура навчальної дисципліни

	кількість годин (денна)				кількість годин(заочна)			
	всього	аудиторні заняття		самостійна робота	всього	аудиторні заняття		самостійна робота
		лекції	семінари			лекції	семінари	
<i>Кредит 1. Вступ до курсу. Антропосоціогенез.</i>								
Тема 1. Предмет, структура та задачі курсу. Джерела, хронологія та періодизація.	15	2	2	11	15	1	1	13
Тема 2. Антропосоціогенез.	15	2	4	9	15	1	1	13
Разом:	30	4	6	20	30	2	2	26
<i>Кредит 2. Доба первісної общини.</i>								
Тема 3. Завершення антропосоціогенезу.	10	2	2	6	10			10
Тема 4. Розвиток суспільства за добу ранньої первісної общини.	10	2	2	6	10	1		9
Тема 5. Розвиток суспільства за добу пізньої первісної общини.	10	2	2	6	10	1		9
Разом:	30	6	6	18	30	2		28
<i>Кредит 3. Політогенез</i>								
Тема 6. Розвиток суспільства в добу політогенезу.	15	1	4	10	15	1		14
Тема 7. Розпад потестарної організації суспільства.	15	1	2	12	15	1		14
Разом:	30	2	6	22	30	2		28
<i>Кредит 4. Археологія як наука</i>								
Тема 8. Археологічна наука, її предмет та завдання	15	1	4	10	15	1		14
Тема 9. Розвиток археології в Україні	15	1	2	12	15	1		14
Разом:	30	2	6	22	30	2		28
<i>Кредит 5. Археологія доби каменю та палеометалів</i>								
Тема 10. Палеоліт. Мезоліт. Неоліт	15	2	4	9	15	1	1	13
Тема 11. Мідний вік (енеоліт). Епоха Бронзи	15	2	2	11	15	1	1	13
Разом:	30	4	6	20	30	2	2	26
<i>Кредит 6. Антична та середньовічна археологія</i>								
Тема 12. Археологія раннього залізного віку	10	2	2	6	10	1		9
Тема 13. Античні міста-держави Північного Причорномор'я	10	2	2	6	10	1		9
Тема 14. Давні слов'яни	10	2	2	6	10			10
Разом:	30	6	6	18	30	2		28
Разом	180	24	36	120	180	12	4	164

**5. Теми лекційних занять
ДФН**

№ з/п	Назва теми	Кількість годин ДФН
	<i>Кредит 1. Вступ до курсу. Антропосоціогенез.</i>	
1	Тема 1. Предмет, структура та задачі курсу. Джерела, хронологія та періодизація.	2
2	Тема 2. Антропосоціогенез.	2
	<i>Кредит 2. Доба первісної общини.</i>	
2	Тема 3. Завершення антропосоціогенезу.	2
4	Тема 4. Розвиток суспільства за добу ранньої первісної общини.	2
5	Тема 5. Розвиток суспільства за добу пізньої первісної общини.	2
	<i>Кредит 3. Політогенез</i>	
6	Тема 6. Розвиток суспільства в добу політогенезу.	2
7	Тема 7. Розпад потестарної організації суспільства.	
	<i>Кредит 4. Археологія як наука</i>	
8	Тема 8. Археологічна наука, її предмет та завдання	2
9	Тема 9. Розвиток археології в Україні	
	<i>Кредит 5. Археологія доби каменю та палеометалів</i>	
10	Тема 10. Палеоліт. Мезоліт. Неоліт	2
11	Тема 11. Мідний вік (єнеоліт). Епоха Бронзи	2
	<i>Кредит 6. Антична та середньовічна археологія</i>	
12	Тема 12. Археологія раннього залізного віку	2
13	Тема 13. Античні міста-держави Північного Причорномор'я	2
14	Тема 14. Давні слов'яни	
	<i>Разом</i>	22

ЗФН

№ з/п	Назва теми	Кількість годин ЗФН
	<i>Кредит 1. Вступ до курсу. Антропосоціогенез.</i>	
1	Тема 1. Предмет, структура та задачі курсу. Джерела, хронологія та періодизація.	1
2	Тема 2. Антропосоціогенез.	1
	<i>Кредит 2. Доба первісної общини.</i>	
2	Тема 3. Завершення антропосоціогенезу.	
4	Тема 4. Розвиток суспільства за добу ранньої первісної общини.	1
5	Тема 5. Розвиток суспільства за добу пізньої первісної общини.	1
	<i>Кредит 3. Політогенез</i>	
6	Тема 6. Розвиток суспільства в добу політогенезу.	2
7	Тема 7. Розпад потестарної організації суспільства.	
	<i>Кредит 4. Археологія як наука</i>	
8	Тема 8. Археологічна наука, її предмет та завдання	2
9	Тема 9. Розвиток археології в Україні	
	<i>Кредит 5. Археологія доби каменю та палеометалів</i>	
10	Тема 10. Палеоліт. Мезоліт. Неоліт	1
11	Тема 11. Мідний вік (єнеоліт). Епоха Бронзи	1
	<i>Кредит 6. Антична та середньовічна археологія</i>	

12	Тема 12. Археологія раннього залізного віку	1
13	Тема 13. Античні міста-держави Північного Причорномор'я	1
14	Тема 14. Давні слов'яни	
	<i>Разом</i>	12

6. Теми семінарських занять

ДФН

№ з/п	Назва теми	Кількість годин ДФН
	<i>Кредит 1. Вступ до курсу. Антропосоціогенез.</i>	
1	Семінар 1. Предмет, структура та задачі курсу. Джерела, хронологія та періодизація.	2
2	Семінар 2. Виникнення людини та формування суспільства. Доба праобщини	4
	<i>Кредит 2. Доба первісної общини.</i>	
2	Семінар 3. Становлення людини сучасного фізичного типу. Виникнення рас.	2
4	Семінар 4. Рання первісна община.	2
5	Семінар 5. Пізня первісна община.	2
	<i>Кредит 3. Політогенез</i>	
6	Семінар 6. Соціально-економічний розвиток суспільства за добу політогенезу	4
7	Семінар 7. Виникнення політичної влади та становлення держави	2
	<i>Кредит 4. Археологія як наука</i>	
8	Семінар 8. Археологічна наука, її предмет та завдання. Етапи археологічних досліджень.	4
9	Семінар 9. Етапи становлення та розвиток археології в Україні	2
	<i>Кредит 5. Археологія доби каменю та палеометалів</i>	
10	Семінар 10. Найдавніше населення на території України кам'яної доби.	4
11	Семінар 11. Пам'ятки віку ранніх металів	2
	<i>Кредит 6. Антична та середньовічна археологія</i>	
12	Семінар 12. Пам'ятки та населення України в ранньому залізному віці	2
13	Семінар 13. Основні пам'ятки та населення Півдня України	2
14	Семінар 14. Слов'янське населення в ранньому залізному віці	2
	<i>Разом</i>	36

ЗФН

№ з/п	Назва теми	Кількість годин ЗФН
	<i>Кредит 1. Вступ до курсу. Антропосоціогенез.</i>	
1	Семінар 1. Предмет, структура та задачі курсу. Джерела, хронологія та періодизація.	1
2	Семінар 2. Виникнення людини та формування суспільства. Доба праобщини	1
	<i>Кредит 2. Доба первісної общини.</i>	
2	Семінар 3. Становлення людини сучасного фізичного типу.	

	Виникнення рас.	
4	Семінар 4. Рання первісна община.	
5	Семінар 5. Пізня первісна община.	
	Кредит 3. Політогенез	
6	Семінар 6. Соціально-економічний розвиток суспільства за добу політогенезу	
7	Семінар 7. Виникнення політичної влади та становлення держави	
	Кредит 4. Археологія як наука	
8	Семінар 8. Археологічна наука, її предмет та завдання. Етапи археологічних досліджень.	
9	Семінар 9. Етапи становлення та розвиток археології в Україні	
	Кредит 5. Археологія доби каменю та палеометалів	
10	Семінар 10. Найдавніше населення на території України кам'яної доби.	1
11	Семінар 11. Пам'ятки віку ранніх металів	1
	Кредит 6. Антична та середньовічна археологія	
12	Семінар 12. Пам'ятки та населення України в ранньому залізному віці	
13	Семінар 13. Основні пам'ятки та населення Півдня України	
14	Семінар 14. Слов'янське населення в ранньому залізному віці	
	<i>Разом</i>	4

7. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин ДФН	Кількість годин ЗФН
	Кредит 1. Вступ до курсу. Антропосоціогенез.		
1	Тема 1. Предмет, структура та задачі курсу. Джерела, хронологія та періодизація.	11	13
2	Тема 2. Антропосоціогенез.	9	13
	Кредит 2. Доба первісної общини.		
2	Тема 3. Завершення антропосоціогенезу.	6	10
4	Тема 4. Розвиток суспільства за добу ранньої первісної общини.	6	9
5	Тема 5. Розвиток суспільства за добу пізньої первісної общини.	6	9
	Кредит 3. Політогенез		
6	Тема 6. Розвиток суспільства в добу політогенезу.	10	14
7	Тема 7. Розпад потестарної організації суспільства.	12	14
	Кредит 4. Археологія як наука		
8	Тема 8. Археологічна наука, її предмет та завдання	10	14
9	Тема 9. Розвиток археології в Україні	12	14
	Кредит 5. Археологія доби каменю та палеометалів		
10	Тема 10. Палеоліт. Мезоліт. Неоліт	9	13
11	Тема 11. Мідний вік (енеоліт). Епоха Бронзи	11	13
	Кредит 6. Антична та середньовічна археологія		
12	Тема 12. Археологія раннього залізного віку	6	9
13	Тема 13. Античні міста-держави Північного Причорномор'я	6	9
14	Тема 14. Давні слов'яни	6	10
	<i>Разом</i>	120	164

8. Тематика рефератів, есе, індивідуальних навчально-дослідних завдань (орієнтовний перелік)

1. Джерела з історії первісного суспільства.
2. Історіографія історії первісного суспільства.
3. Загальні питання та проблеми антропосоціогенезу.
4. Реконструкція процесу антропогенезу.
5. Реконструкція процесу соціогенезу.
6. Виникнення мислення та мови.
7. Витоки ідеологічних уявлень.
8. Господарство та побут архантропів.
9. Господарство та побут палеоантропів.
10. Наукові концепції появи неоантропів та завершення процесу антропогенезу.
11. Морфологічні варіанти неоантропів та виникнення рас.
12. Господарство та побут людини доби ранньопервісної общини.
13. Соціально-економічні та шлюбні відносини доби ранньопервісної общини.
14. Структура, організація влади й управління доби первісної общини.
15. Господарство та побут людини доби пізньопервісної общини.
16. Соціально-економічні та шлюбні відносини доби пізньопервісної общини.
17. Духовна культура людства доби первісної общини.
18. Виникнення основних центрів відтворюючих форм економіки.
19. Розвиток відтворюючого господарства.
20. Становлення металургійного виробництва.
21. Соціально-економічний розвиток доби політогенезу.
22. Виникнення додаткового продукту і приватної власності.
23. Зародження різних форм експлуатації та їх історичне значення.
24. Виникнення нових форм потестарної влади.
25. Процес становлення держави (основні теорії).
26. Основні типи археологічних пам'яток та етапи археологічного пошуку.
27. Основні етапи розвитку археологічної науки в світі та в Україні.
28. Основні теорії в археології.
29. Методика лабораторних досліджень.
30. Матеріальні пам'ятки доби палеоліту.
31. Мезоліт
32. Неолітичні культури на території України.
33. Неолітичні культури Євразії.
34. Енеолітичні культури землеробів Правобережжя та Подністрів'я.
35. Енеолітичні племена скотарів та землеробів Західної України.
36. Трипільська культура
37. Культури бронзового віку Правобережної України (загальна характеристика).
38. Культури бронзового віку Західної України та Закарпаття (загальна характеристика).
39. Культури скіфського типу (загальна характеристика).
40. Культури бронзового віку Лівобережної України (загальна характеристика).
41. Культури бронзового віку Північного Причорномор'я та Приазов'я (загальна характеристика).
42. Культури фракійського гальштату.
43. Кіммерійська культура.
44. Сарматська культура.
45. Матеріальна культура античних міст – держав Північного Причорномор'я.
46. Черняхівська культура.
47. Антропологічні дослідження Павла Чубинського
48. Антропологічна спадщина Федора Вовка та сучасна наука.
49. Антропологічні дані як джерело історичної інформації

50. Давні люди на території України (фізичний тип і спосіб життєдіяльності)
51. Расові ознаки та класифікація рас.
52. Концепції походження рас.
53. Етапи становлення антропології як самостійної науки.
54. Розвиток антропології в Україні
55. Антропологічні типи українців.

9. Форми роботи та критерії оцінювання

Рейтинговий контроль знань студентів здійснюється за 100-бальною шкалою:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

ОЦІНКА ECTS	СУМА БАЛІВ	ОЦІНКА ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ	
		екзамен	залік
A	90-100	5 (відмінно)	5/відм./зараховано
B	80-89	4 (добре)	4/добре/ зараховано
C	65-79		
D	55-64	3 (задовільно)	3/задов./ зараховано
E	50-54		
FX	35-49	2 (незадовільно)	Не зараховано

Форми поточного та підсумкового контролю. Комплексна діагностика знань, умінь і навичок студентів із дисципліни здійснюється на основі результатів проведення поточного й підсумкового контролю знань (КР). Поточне оцінювання (індивідуальне, групове і фронтальне опитування, самостійна робота, самоконтроль). Завданням поточного контролю є систематична перевірка розуміння та засвоєння програмового матеріалу, виконання практичних, лабораторних робіт, умінь самостійно опрацьовувати тексти, складання конспекту рекомендованої літератури, написання і захист реферату, здатності публічно чи письмово представляти певний матеріал. Завданням підсумкового контролю (КР, залік, іспит) є перевірка глибини засвоєння студентом програмового матеріалу модуля.

Критерії оцінювання відповідей на практичних заняттях:

Примітка. Шкала оцінювання репрезентована в 30-ти, 20-ти та 15-ти бальній системах в залежності від максимальної суми балів за відповідь на семінарському занятті в кожному кредиті.

Відмінно 20-17 балів - Студент виявляє особливі творчі здібності, вміє самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходить та опрацьовує необхідну інформацію, вміє використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументує відповіді, самостійно розкриває власні обдарування і нахили.

Дуже добре 16-13 балів - Студент вільно володіє вивченим обсягом матеріалу, застосовує його на практиці, вільно розв'язує вправи і задачі у стандартних ситуаціях, самостійно виправляє допущені помилки, кількість яких незначна

Добре 12-9 балів - Студент вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача; в цілому самостійно застосовувати її на практиці; контролювати власну діяльність; виправляти помилки, серед яких є суттєві, добирати аргументи для підтвердження думок

Задовільно 8-5 балів - Студент відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень; з допомогою викладача може аналізувати навчальний матеріал, виправляти помилки, серед яких є значна кількість суттєвих

Незадовільно 4-1 балів - Студент володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно.

Види самостійної роботи:

Контроль самостійної роботи студентів здійснюється як під час аудиторних занять (на семінарах заняттях), так і у позааудиторний час, визначений викладачем. Контроль самостійної роботи передбачає:

- визначення ступеня засвоєння матеріалу;
- визначення якості виконання індивідуальних і творчих колективних завдань;
- відвідування консультацій викладача;
- своєчасне виконання і здача поточних завдань;
- оцінку знань, здобутих у результаті самостійної навчальної роботи.

Творче завдання (хронологічні та синхронізаційні таблиці, словники термінів, контурні карти) – **1-10/1-20 балів**

Індивідуальне завдання (розкриття додаткових проблемних питань у письмовому вигляді) – **1-10/1-20 балів**

Реферат (письмова наукова робота) – **1-20 балів**

Контрольна робота (розкриття основних питань за кредитом у письмовому вигляді) – **1-20 балів**

Мультимедійна презентація- **1-20 балів**.

Критерії оцінювання самостійної роботи:

- повнота розкриття питання завдання с\р;
- цілісність, систематичність, логічна послідовність викладення матеріалу с\р;
- аналітичні міркування, вміння робити порівняння та формулювати висновки;
- акуратність оформлення самостійної роботи;
- підготовка матеріалу за допомогою (історичних карт, таблиць, схем тощо).

Примітка. Шкала оцінювання репрезентована в 20-ти та 10-ти бальній системах в залежності від максимальної суми балів за вид роботи в кожному кредиті.

20-17/10-9 балів - робота студентом виконана в повному обсязі, високий понятійний рівень; глибина, широта, повнота питання, що висвітлюється; осмисленість і усвідомленість затверджених положень теми, яка розкривається студентом; логічність та послідовність під час відповіді; доведення та аналіз теорій, концепцій, вчень, які вивчалися; самостійність мислення; впевненість в правоті своїх суджень; вміння виділяти головне; вміння встановлювати між предметні та внутрішньопредметні зв'язки; вміння робити висновки, показувати перспективу розвитку ідеї або проблеми; стилістично грамотна мова, робота виконана майже на 90-100% від загального обсягу

16-13/8-7 балів – робота студентом виконана в повному обсязі, високий понятійний рівень; глибина, широта, повнота питання, що висвітлюється; осмисленість і усвідомленість затверджених положень теми, яка розкривається студентом; логічність та послідовність під час відповіді; доведення та аналіз теорій, концепцій, вчень, які вивчалися; самостійність мислення; впевненість в правоті своїх суджень; вміння виділяти головне; вміння встановлювати між предметні та внутрішньопредметні зв'язки; вміння робити висновки, показувати перспективу розвитку ідеї або проблеми; стилістично грамотна мова, допускаються незначні помилки, робота виконана майже на 80-89% від загального обсягу.

12-9/6-5 балів - робота студентом виконана не в повному обсязі, але доведено та проаналізовано теорії, концепції, вчення, які вивчалися; самостійність мислення; впевненість в правоті своїх суджень, вміння виділяти головне, обсяг виконаних завдань становить від 50% до 59% від загального обсягу.

8-5/4-3 балів - робота студентом виконана не в повному обсязі, не описані явища, не виявлено розуміння основних положень завдання. Тема не розкрита, актуальність не доведена, не виділені головні завдання; не зроблені висновки, не показана перспектива розвитку ідеї або проблеми; стилістично неграмотна мова.

4-1/2-1 балів - студент не описує явища, не виявляє знання і розуміння основних положень завдання. Тема не розкрита, актуальність не доведена, не виділені головні завдання; не зроблені висновки, не показана перспектива розвитку ідеї або проблеми; стилістично неграмотна мова.

Кількість балів у кінці семестру повинна складати: 600 балів (за 3 кредити), тобто сума балів за виконання усіх завдань.

Відповідний розподіл балів, які отримують студенти за 6 кредитів

Кредит та тема	Академічний контроль (форма представлення)	Кількість балів (за видами роботи)	Кількість балів всього за кредит
Кредит 1. Вступ до курсу. Антропосоціогенез.		100	100
Тема 1. Предмет, структура та задачі курсу. Джерела, хронологія та періодизація.	Семінар 1	20	100
	Індивідуальне завдання	20	
Тема 2. Антропосоціогенез.	Семінар 2	20	
	Семінар 3	20	
	Творче завдання	20	
Кредит 2. Доба первісної общини.		100	100
Тема 3. Завершення антропосоціогенезу.	Семінар 4	20	100
	Індивідуальне завдання	10	
Тема 4. Розвиток суспільства за добу ранньої первісної общини.	Семінар 5 Контрольна робота № 1	20 20	
Тема 5. Розвиток суспільства за добу пізньої первісної общини.	Семінар 6	20	
	Словник термінів	10	
Кредит 3. Політогенез		100	100
Тема 6. Розвиток суспільства в добу політогенезу.	Семінар 7	20	100
	Семінар 8	20	
	Мультимедійна презентація	20	
Тема 7. Розпад потестарної організації суспільства.	Семінар 9	20	
	Контрольна робота № 2	20	
Кредит 4. Археологія як наука		100	100
Тема 8. Археологічна наука, її предмет та завдання	Семінар 10	20	100
	Семінар 11	20	
	Словник термінів	20	
Тема 9. Розвиток археології в Україні	Семінар 12	20	
	Реферат на тему «Етапи становлення археології»	20	
Кредит 5. Археологія доби каменю та палеометалів		100	100
Тема 10. Палеоліт. Мезоліт. Неоліт	Семінар 13	20	100
	Семінар 14	20	
	Контрольна робота № 3	20	
Тема 11. Мідний вік (енеоліт). Епоха Бронзи	Семінар 15	20	
	Мультимедійна презентація	20	
Кредит 6. Антична та середньовічна археологія		100	100
Тема 12. Археологія раннього залізного віку	Семінар 16	20	100
	Індивідуальне завдання	10	
Тема 13. Античні міста-держави Північного Причорномор'я	Семінар 17	20	
	Реферат за тематикою кредиту	10	
Тема 14. Давні слов'яни	Семінар 18	20	

	Контрольна робота № 4	20	
Всього балів		600	600
За семінарські заняття – 360			
За самостійну роботу – 240			
600(загальна кількість балів)×0,6(коефіцієнт для іспиту)=360(бали набрані до іспиту)			
360÷6(кількість кредитів)=60(поточний контроль)			
60+40(максимальна кількість балів за іспит)=100 (підсумковий бал)			

10. Засоби дігностики

Засобами діагностики та методами демонстрування результатів навчання є: завдання до практичних занять, завдання для самостійної та індивідуальної роботи (зокрема есе, творчі завдання реферати), презентації результатів досліджень, контрольні роботи, залік, екзамен.

11. Методи навчання

Дисципліна передбачає використання *традиційних, активних та інтерактивних методів* навчання (дебати, мозковий штурм, лекції з використанням інтерактиву, методи оцінювання і самооцінювання, планування та інші).

3-поміж традиційних методів використовуються:

1). *Пояснювально-ілюстративний метод* – студенти отримують знання на лекції, з навчальної або методичної літератури в "готовому" вигляді. Сприймаючи й осмислюючи факти, оцінки, висновки, студенти залишаються в рамках репродуктивного (відтворюючого) мислення. Застосовується для передачі великого масиву інформації.

2). *Метод проблемного викладу* – використовуючи різноманітні джерела й засоби, викладач, перш ніж викладати матеріал, ставить проблему, формулює пізнавальне завдання, а потім, розкриваючи систему доказів, порівнюючи точки зору, різні підходи, показує спосіб рішення поставленого завдання.

3). *Частково-пошуковий, або евристичний, метод* – організація активного пошуку рішення висунутих у навчанні (або самостійно сформульованих) пізнавальних завдань або під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок. Процес мислення набуває продуктивного характеру, але при цьому поетапно направляється й контролюється викладачем або самими студентами на основі роботи над програмами і навчальними посібниками. Найчастіше застосовується на семінарах.

4). *Дослідницький метод* – після аналізу матеріалу, постановки проблем і завдань і короткого усного або письмового інструктажу студенти самостійно вивчають літературу, джерела, ведуть спостереження й вимірювання й виконують інші дії пошукового характеру. Ініціатива, самостійність, творчий пошук проявляються в дослідницькій діяльності найбільше повно.

Серед активних методів використовуються такі:

1). *Практичні вправи*, у процесі виконання яких студенти моделюють свої дії у різних навчальних і виховних ситуаціях майбутньої професійної діяльності;

2). *Аналіз конкретних ситуацій* як індивідуально, так і в малих навчальних групах (6-8 осіб), у ході розбору яких студенти не тільки вчать формулювати проблеми й ухвалювати рішення щодо них, але й виробляють ряд важливих навичок в області міжособистісної комунікації, групової роботи й лідерства;

3). *Робота в малих навчальних групах*, у ході якої студенти виконують практичні вправи, розбирають конкретні ситуації, готують групові проекти й беруть участь у ділових іграх; така робота допомагає студентам освоювати рольову поведінку, учитися ефективному спілкуванню й обміну досвідом, виробляти лідерські якості.

Крім того вивчення курсу базується на використанні *комунікативних методів*, що охоплюють методи й процедури контакту студента з безпосереднім джерелом знань (викладачем методики, вчителем етики, керівником педпрактики та ін.).

Комунікативні методи поділяються на пасивні й активні: у перших провідна роль належить викладачеві методики, вчителю етики (студент лише фіксує зміст лекції, протоколює дії вчителя й учнів тощо); в активних методах ініціатива належить студентові, який активно контактує з викладачем методики, вчителем етики (активні методи поділяються на групові (мозковий штурм, круглий стіл, ділові ігри) та індивідуальні методи (інтерв'ювання, вільний діалог, експертні ігри)).

Активно використовуються *текстологічні методи*, що включають методи набуття знань із фахових документів (навчальних планів і програм, методичних листів МОН України тощо) і фахової літератури (монографій, підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій, науково-методичних статей тощо).

12. Рекомендована література

Базова

1. Авдусин Д.А. Археология СССР. – 2-е изд. – М.: Высшая школа, 1997.
2. Амальрик А.С., Монгайт А.Л. Что такое археология? – М.: Просвещение, 1966.
3. Археология СССР. – Античные города-государства Северного Причерноморья. – М.: Наука, 1985.
4. Археология СССР. – Степи европейской части СССР в скифо-сарматское время. – М.: Наука, 1989.
5. Археология СССР. Палеолит СССР. – М.: Наука, 1984.
6. Археологія Української РСР. – Т.1. – Первісна археологія. – К.: Наукова думка, 1971.
7. Археологія Української РСР. – Т.2. – Скіфо-сарматська та антична археологія. К.: Наукова думка, 1971.
8. Археологія Української РСР. – Т.3. – Ранньослов'янський та давньоруський періоди. – К.: Наукова думка, 1975.
9. Винокур І.С., Телегин Д.Я. Археологія України. – К.: Вища школа, 1994.
10. Мартынов А.И. Археология СССР. – 2-е изд. – М.: Высшая школа, 1981.
11. Методические проблемы реконструкций в археологии и палеоэкологии. – Новосибирск: Наука, Сиб.отделение, 1989.
12. Методологические и методические вопросы археологии. - К.: Наукова думка, 1982.
13. Орудия каменного века. – К.: Наукова думка, 1978.
14. Познание исторического процесса в археологии. – М.: Наука, 1988.
15. Предмет и объект археологии и вопросы методики археологических исследований. – Л.: Наука, 1975.
16. Чмихов М.О. Кравченко Н.М., Черняков І.Т. Археологія та стародавня історія України: курс лекцій. – К.: Либідь, 1992.
17. Шовкопляс І.Г. Основи археології. – К., Наукова думка, 1971/
18. Алексеев В.П. Историческая антропология. Учебное пособие. – М., 1979.
19. Антропология: хрестоматія / [авт. сост. Л.Б. Рыбалов, Т.Е. Россолимо]. – М. : МОДЕК, 2003.
20. Борисова О.В. Соціально-історична антропология: навч. посібник. – Луганськ : Альма-матер, 2007.
21. Бунятян К.П. Давнє населення України: навчальний посібник. – К., 1999.
22. Лукьянова И.Е. Антропология: учеб. [для студ. вузов]. – М. : ИНФРА, 2009.
23. Сегеда С.П. Антропология: підруч. [для студ. гуманіт. спец. ВНЗ]. – К. : Либідь, 2009.
24. Сегеда С.П. Антропология: [навч.посіб]. – К. : Либідь, 2001.
25. Ситник О. Культурна антропология: походження людини і суспільства: посіб. для студ.. – Л. : Вид-во Львів. політехніки, 2012.
26. Тегако Л.И. Практическая антропология : [учеб. пособие]. – Феникс, 2003.
27. Тегако Л.И. Антропология : [учеб. пособ.]. – М., 2004.
28. Харитонов В.М. Антропология : учеб. [для студ. вузов]. – М. : ВЛАДОС, 2004.
29. Хомутов А.Е. Антропология: [учеб. пособие]. – Ростов на Дону : Феникс, 2003.
30. Юрій М.Ф. Антропология: [навч. посіб.]. – К. : Декор, 2008.
31. Історія Стародавнього світу (доба первісності):навчально-методичний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н.О. Рижева,К.В. Горбенко, В.В. Кузовков – Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2018. – 185 с.
32. Історія рідного краю: Миколаївщина: навчальний посібник / М. М. Шитюк (кер. авт. кол.), О.О. Баковецька, Н. М. Буглай, К. В. Горбенко та ін.. – Миколаїв : Іліон, 2015. – 628 с. – С. – 6-62.
33. Історія Стародавнього Сходу: навчально-методичний посібник для студентів вищих закладів освіти / Н.О. Рижева, К. В. Горбенко, В.В. Кузовков В.В. - Миколаїв : Іліон, 2019. – 247 с.

Допоміжна література

1. Анисюткин Н.К. Ранний и средний палеолит Юго-Запада Европейской части СССР. – СПб., 1992.
2. Артамонов М.И. Киммерийцы и скифы. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1974.
3. Баран В.Д., Козак Д.Н., Терпиловский Р.В. Походження слов'ян. – К., Наукова думка, 1991.
4. Бибииков С.Н. Раннетрипольское поселение Лука-Врублевцевка на Днестре // МИА. – 1953. - № 38.
5. Борисковский П.И. Палеолит Украины // МИА. – 1953.- № 40.
6. Брайчевский М.Ю. Походження Русі. – К.: Наукова думка, 1968.
7. Гайдукевич В.Ф. Боспорское Царство. – М.-Л., 1949.
8. Граков Б.Н., Ранний железный век. – М.: Наука, 1977.
9. Давня історія України. – Т.1. – Первісне суспільство. – К.: Київська Академія
10. Євробізнесу, 1997.
11. Давня історія України. – Т.2. – Скіфо-антична доба. – К.: Київська Академія

12. Євробізнесу, 1998.
13. Даниленко В.Н., Неолит України. – К.: Наукова думка, 1969.
14. Даниленко В.Н. Энеолит Украины. – К.: Наукова думка, 1974.
15. Збеневич В.Г. Трипольские племена Северного Причерноморья. – К.: Наукова думка, 1974.
16. Крыжицкий С.Д. Архитектура городов Северного Причерноморья. – К.: Наукова думка, 1974.
17. Лапин В.В. Греческая колонизация Северного Причерноморья: Краткий очерк отечественных теорий колонизации. – К.: Наукова думка, 1966.
18. Максимов В.Е. Зарубинецкая культура на территории УССР. – К.: Наукова думка, 1982.
19. Массон В.М. Экономика и социальный строй древних обществ. – Л.: Наука, 1976
20. Мурзин В.Ю. Происхождение скифов: Основные этапы формирования скифского этноса. – К.: Наукова думка, 1990.
21. Моця А.П. Погребальне пам'ятники южнорусских земель вв. – К.: Наукова думка, 1990.
22. Моця А.П. Населення південноруських земель IX-XIII ст. (за матеріалами некрополів). – К.: 1993.
23. Пассек Т.С. Раннеземледельческие (трипольские) племена Поднестровья // МИА. – 1961. - 84.
24. Петров В.П. Етногенез слов'ян. – К.: Наукова думка, 1972.
25. Рыбаков Б.А. Ремесло Древней Руси. – М.: АН СССР, 1948.
26. Скржинская М.В. Северное Причерноморье в описании Плиния Старшего. – К.: Наукова думка, 1977.
27. Смирнов К.Ф. Сарматы и утверждение их политического господства в Скифии. – М.: Наука, 1984.
28. Станко В.Н. Мирное Проблемы мезолита степей Северного Причерноморья. – К.: Наукова думка, 1982.
29. Старожитності України-Русі. – К.: Київська Академія Євробізнесу, 1994.
30. Тереножкин А.И. Киммерийцы. – К.: Наукова думка, 1976.
31. Толочко П.П. Древняя Русь: Очерки Социально-политической истории. – К.: Наукова думка, 1987.
32. Толочко П.П. Древнерусский феодальный город. – К.: Наукова думка, 1989.
33. Толочко П.П. Историчні портрети. Із історії давньоруської і європейської політики X-XII ст. – К.: Наукова думка, 1990.
34. Яйленко В.П. Греческая колонизация VII-III вв. до н.е. – М.: Наука, 1982.
35. Баран В.Д. Черняхівська культура. – К.: Наукова думка, 1981.
36. Алексеев В.П. Историческая антропология и этногенез. – М., 1989.
37. Алексеев В.П. Становление человечества. – М., 1984.
38. Алексеев В.П. Остеометрия: методика исследований. – М., 1966.
39. Алексеев В.П., Дебеч Г.Ф. Краниометрия: Методика антропологических исследований. – М., 1964.
40. Андреев И.Л. Происхождение человека и общества. – М., 1988.
41. Вовк Х. К. Студії з української етнографії та антропології. – К. : Мистецтво, 1995.
42. Данилова Є.І., Сегеда С.П. Людина та її розвиток. – К., 1985.
43. Дяченко В.Д. Антропологічний склад українського народу. – К., 1965.
44. Елинек Я. Большой иллюстрированный атлас первобытного человека. – Прага, 1983.
45. Зиневич Г.П. Очерки палеоантропологии Украины. – К., 1967.
46. Зиневич Г.П. Человек изучает человека. – К., 1988.
47. Зубов А.А. Одонтология: Методика антропологических исследований. – М., 1968.
48. История первобытного общества. Общие вопросы. Проблемы антропосоциогенеза. – М., 1983.
49. Кондукторова Г.С. Антропология древнего населения Украины. – К., 1972.
50. Констэбл Дж. Неандертальцы. – М., 1978.
51. Ламберт Д. Доисторический человек: Кембриджский путеводитель. – Л., 1991.
52. Методологические аспекты исследования антропогенеза. – К., 1990.
53. Придо Т. Кроманьонский человек. – М., 1979.
54. Сегеда С. Антропологічний склад українського народу: Етногенетичний аспект. – К., 2001.
55. Сегеда С. У пошуках предків. Антропология та етнічна історія України. – К. : Наш час, 2012.
56. Семенов Ю.И. Введение во всемирную историю. Вып.1. Проблема и понятийный аппарат. Возникновение человеческого общества. – М., 1997.

13. Інформаційні ресурси

<http://www.mon.gov.ua/> - Міністерство освіти та науки України.

<http://www.history.org.ua/> - Інститут історії України НАН України (розміщено електронні варіанти журналів «Український історичний журнал» за 1987-2007 роки).

<http://www.nbuv.gov.ua/> - Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського.

<http://www-history.univer.kharkov.ua/> - історичний факультет Харківського національного університету ім. Каразіна.

и <http://www.history.com.ua/> - новини історичної науки.

<http://scholar.google.com/>; <http://www.scirus.com/srsapp> - пошукові системи (виключно наукова інформація).